

ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ ЗАОЧНОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ

У статті розкрито можливості самостійної роботи студентів заочної форми навчання на основі індивідуального підходу. Розглянуто взаємозв'язок особистісно орієнтованої системи освіти з вирішенням питань індивідуалізації і самоосвіти студентів-заочників.

Ключові слова: самостійна робота студента-заочника, індивідуалізація самостійної роботи, студія заочної форми навчання, особистісно орієнтована система освіти, самоосвіта.

В умовах модернізації системи вищої освіти принципового значення набуває підготовка фахівців без відриву від виробництва та підвищення якості заочного навчання. Стратегічною метою нової філософії вищої освіти, відносно заочної форми навчання, повинна стати не тільки передача студенту конкретних знань, умінь і навичок, а й формування цілісної особистості, яка володіє широким науковим кругозором, творчим мисленням і здібностями до подальшого саморозвитку та самоосвіти в складному і швидко мінливому світі. Індивідуалізація процесу вузівської підготовки майбутніх професіоналів заочної форми навчання обумовлена потребою суспільства у фахівцях, здатних до творчої діяльності.

Слід зазначити, що якість підготовки фахівців без відриву від виробництва залежить від ряду факторів. І в першу чергу від того, чи повною мірою використовуються переваги заочного навчання, враховуються його складності, чи створюються сприятливі умови для досягнення оптимальних результатів.

Більшість педагогічних невдач при навчанні виникає через нерозуміння специфічних законів заочного навчання, через прагнення максимально наблизити заочне навчання до стаціонару.

В останні десятиліття ряд учених присвятили свої дослідження проблемам самоосвіти, де розкрито саме поняття "самоосвіта" (А. Я. Айзенберг, А. К. Громцева, Е. А. Мирошніченко, С. В. Панюкова, О. А. Шукліна та ін.). Визначено сутність, особливості та засоби формування потреби і прагнення до самоосвіти, розглянуто питання організації та керівництва самоосвітою (А. К. Громцева, Т. П. Лизньова, Б. Г. Матюнін, І. Л. Наумченко, С. В. Панюкова, П. І. Підкасистий, Г. М. Серіков та ін.) У педагогіці вищої школи самоосвіта розглядається як необхідний компонент, що забезпечує готовність студентів до безперервної освіти. Проблемами професійної самоосвіти майбутнього вчителя займалися вчені Л. М. Кулікова, І. Л. Наумченко, Г. С. Сухобська, А. В. Усова та ін.

У свою чергу, психологи вважають, що самоосвіта є складовою частиною самовиховання, самовдосконалення і саморозвитку (К. О. Абульханова-Славська, Ю. М. Кулюткін, А. К. Маркова, О. М. Матюшкін, Д. Б. Ельконін та ін.).

Правомірно припустити, що плідне дослідження готовності до професійної самоосвіти педагога навряд чи можливо поза контекстом існуючих в психолого-педагогічній науці підходів.

Необхідність звернення до даної проблеми обумовлена відсутністю усталеної системи поглядів на розуміння закономірностей становлення та функціонування професійного самонавчання педагога, потребою в узагальненні і систематизації теоретичних підходів, необхідністю подальшого розвитку педагогічної теорії в цілому і професійної самоосвіти студентів заочної форми навчання.

Виходячи зі сказаного метою даної публікації є розкриття сутності індивідуалізації самостійної роботи студентів заочної форми навчання.

Своєрідність заочного навчання полягає не тільки в тому, що тут значно менше аудиторних занять, і значно більша завантаженість студентів виробничими, громадськими, сімейними справами, перерва в навчанні. Усі ці проблеми найбільш часто обговорюються вітчизняними дослідниками. Заочне навчання має багато особливостей, що сприяють підвищенню продуктивності навчальної праці. Зокрема, студенти-заочники мають досить сильну мотивацію в необхідності підвищення свого загальноосвітнього і професійного рівня. Наслідком цього є більш усвідомлена в порівнянні зі студентами стаціонару мета і сенс їх самостійної роботи.

Освітній процес за заочною формою навчання у вузі будується на основі поєднання двох видів діяльності. По-перше, це діяльність викладача вузу, що має орієнтаційний характер. По-друге, це самостійна робота студента-заочника.

Ефективність діяльності викладача полягає в повідомленні студентам-заочникам деякого обсягу знань, показі різних засобів і зразків діяльності на лекціях, семінарських, практичних заняттях. На даному етапі навчальної роботи завдання студента полягає в тому, щоб прослухати, запам'ятати сказану викладачем інформацію, оволодіти основними практичними вміннями в галузі професійної діяльності та ін. Проте однією з визначальних рис заочної форми навчання у ВНЗ є гармонійне поєднання пізнавальних і перетворювальних умінь у навчанні, реалізація в ній принципу єдності теорії і практики, коли нові знання здобуваються студентом в процесі його самостійної освітньої діяльності.

Розробка питань самостійної роботи студентів має свої історичні передумови. У 1920-і рр. в педагогіці устаткувалось положення про необхідність формування здатності до самостійного навчання, самостійності в рамках широко поширеного дослідницького методу [1, с. 36].

Наступний етап розвитку вітчизняної дидактики, що припав на 1930 – 50 рр., характеризується певною зміною пріоритетів в особистісному компоненті. Ідея формування самостійності студентів, урахування їх індивідуальності та віку при організації навчання продовжувала декларуватися, але на перший план вийшло завдання озброєння їх системою наукових предметних знань. Вимога обліку особистісного фактора знайшло відображення у формуванні в цей період принципу свідомості і активності в якості одного з основних дидактичних принципів [5, с. 29].

Розвиток дидактики в нашій країні в 1960 – 80-і рр. пов'язаний з проблемою взаємозв'язку навчання і розвитку. Особливості дослідження процесу самонавчання є цілісний підхід. З'явилися теорії, концепції навчання, що охоплюють усі сторони, всі складові цього процесу. До них можна віднести концепції оптимізації навчального процесу Ю. К. Бабанського, проблемного навчання М. І. Махмутова, І. Я. Лернера, програмованого навчання П. Я. Гальперіна, Н. Ф. Талізної, розвиваючого навчання Д. Б. Ельконіна, В. В. Давидова та ін. Реалізація цих концепцій навчання на практиці істотно збільшила частку самостійної роботи студентів. У свою чергу за рахунок введення факультативних занять розширилися можливості індивідуалізації навчання. До структури змісту освіти, крім традиційних знань, умінь і навичок, став включатися

досвід творчої діяльності і досвід емоційного життя [4, с. 88]. У дидактиці з'являється представлена на рівні цільових установок ідея про необхідність опису змісту освіти в термінах зміни суб'єкта навчання – студента.

У кінці 1980-х рр. у розвитку вітчизняної дидактики чітко позначився системоутворюючий фактор – особистість студента. У середині 1990-х рр. відбувається розвиток особистісно-орієнтованої освіти, яка передбачає, що в процесі навчання максимально враховуються ставеві, індивідуально-психологічні та статусні особливості студентів. Урахування здійснюється через зміст освіти, варіативність освітніх програм, технології навчання, організацію навчально-просторового середовища. Принципово змінюється взаємодія студентів і педагогів. Вони стають суб'єктами процесу навчання [6, с. 31-41].

Особистісно орієнтована парадигма професійної освіти затверджується в нашій країні з середини 1990-х рр. У зарубіжній педагогіці наукове обґрунтування особистісно орієнтованої професійної освіти отримала вже в 1980-і рр., а в 1990-і рр. почалася її реалізація на практиці [3, с. 15]. Особистісно орієнтована освіта розуміється як особливий тип освіти, що ґрунтується на організації взаємодії учнів і педагогів, при якій створені оптимальні умови для розвитку у суб'єктів навчання здатності до самоосвіти, самовизначення, самостійності та реалізації себе. Центром тяжіння цієї системи освіти проголошується професійний розвиток студента.

Як бачимо, розвиток особистісно орієнтованої системи освіти тісно взаємопов'язаний з вирішенням питань індивідуалізації і самоосвіти. Із сутності особистісно орієнтованої освіти випливає необхідність забезпечення саморозвитку, самонавчання, самовиховання студентів, що навчаються на заочному відділенні у вузі, в ході оволодіння знаннями й уміннями. Значить, зміст навчального матеріалу має бути певним чином сконструйовано. Навчальний матеріал повинен включати попередній досвід студента. Мова йде не про наступність змісту навчання і не про міжпредметні зв'язки, а про органічний взаємозв'язок попереднього суб'єктивного професійно-освітнього досвіду студента і змісту навчального матеріалу, знову вивчаємих навчальних предметів. Звідси випливає необхідність принципової зміни практики проектування змісту освіти, репрезентованої в навчальних дисциплінах. Навчальні дисципліни є комплексними по відношенню до базових наук і діляться на загальноосвітні та професійні, які, в свою чергу, поділяються на загальнонаукові, базисні і дисципліни спеціалізації.

Самостійна робота студента-заочника не зводиться до того, щоб закріпити ті чи інші знання в суворо регламентованій формі, забезпечуючи точне виконання конкретних завдань. Даний вид навчання у вузі передбачає широке поле вибору в освітній діяльності студента при деякій допомозі викладача, що носить направляючо-скерований характер.

Враховуючи той факт, що основним контингентом заочної форми навчання у ВНЗ є дорослі люди, як правило, вже із досвідом професійної діяльності даного напрямку, такий підхід до організації навчального процесу може забезпечити певний розвиток творчих здібностей студентів.

Можна сказати, що при переході до самостійної роботи діяльність студентів-заочників набуває іншого характеру – не лише відтворювального, але й реконструктивного. Реконструктивна робота передбачає таке освоєння нових знань і практичних дій, яке впливає на активізацію розумової діяльності, формування духовних потреб та інтересів, пошук нетрадиційних практичних рішень і тим самим створює всі умови для творчої діяльності.

Домінантою індивідуалізації самостійної роботи студентів-заочників є розвиток особистості та індивідуальних професійних рис студента. Тому, у процесі засвоєння навчального матеріалу необхідно розвивати не тільки пізнавальні здібності, але і здатність до навчання, соціально та професійно значущі якості, формувати стійку навчально-професійну мотивацію. Відмінною особливістю самостійної роботи людей, що навчаються у вузі на заочній формі, є те, що вона здійснюється ще й в практичній діяльності. Тому найбільший потенціал індивідуалізації самоосвіти студентів-заочників мають дисципліни, які змістовно включають практико-орієнтований навчальний матеріал та попередній суб'єктивний досвід учнів.

Досвід – це сукупність усього того, що відбувається з людиною в її житті і що вона усвідомлює. Суб'єктивний досвід учнів – це сукупність емоційно забарвлених, навчально-професійних і особистісних ситуацій, які можуть виконувати освітню функцію [2, с. 7]. Суб'єктивний досвід особистості включає життєвий, освітній і професійний досвід. Включення в зміст самостійної роботи в процесі навчання провідних компонентів суб'єктивного досвіду: знань, умінь і навичок – призводить до утворення індивідуально орієнтованого навчального матеріалу.

З цього випливає, що важливою специфічною особливістю діяльності студентів-заочників є опора в процесі навчання та самостійної роботи на свій життєвий і виробничий досвід, що, у свою чергу, забезпечує більш усвідомлене й критичне засвоєння досліджуваного матеріалу, сприяє творчому підходу до нього. Найбільш яскраво це виявляється при виконанні курсових робіт, коли від студентів вимагається аналіз практичного досвіду. Разом з тим для успішного засвоєння студентами найбільш складних тем курсу необхідно чітко продумати систему завдань, що дозволяють широко використовувати цей досвід.

Практичний досвід роботи дає студенту заочної форми навчання значні переваги в сприйнятті навчальної інформації, дозволяючи пов'язувати отримані у вузі знання з потребою професійної діяльності. До того ж студент-практик більш вибірковий у своєму ставленні до навчальної інформації. Позитивну мотивацію викликають у нього ті завдання, цінність яких він бачить на практиці.

Говорячи про особливості заочного навчання, слід підкреслити необхідність опори на багатосторонні знання студентів, набуті ними з різних джерел інформації: навчання в середніх спеціальних навчальних закладах, життєвий і професійний досвід і т. ін.

Таким чином, найважливішою умовою підвищення ефективності професійної підготовки студентів-заочників є вивчення й урахування у викладанні переваг заочної освіти, зокрема забезпечення максимального зв'язку з життям, з практикою професійної діяльності студентів.

Виходячи з цього можна виділити наступне концептуальне положення індивідуалізації освіти студентів-заочників. Орієнтація на індивідуальну траєкторію розвитку особистості студента призводить до зміни співвідношення нормативних вимог до результатів освіти, виражених в держстандартах освіти, та вимог до самовизначення, самоосвіти, самостійності та самореалізації у навчально-професійних видах діяльності. Стандарт освіти не мета, а засіб, що визначає напрямок і межі використання змісту освіти як основи професійного розвитку особистості студента-заочника на різних ступенях навчання.

Навчання у вищій школі, як і всяке навчання, є одночасно психологічним і дидактичним процесом. Необхідність використання принципу індивідуалізації при організації самостійної роботи зі студентами заочної форми навчання у вищій особливо гостро відчувається в сучасних умовах розвитку вищої освіти. Індивідуалізація освітнього процесу виявляє і формує в кожного студента-заочника індивідуально специфічні компоненти як загальної, так і спеціальної обдарованості.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Архангельский С.И.* Учебный процесс в высшей школе, его закономерные основы и методы / С.И. Архангельский. — М. : Высш. шк., 1980. — 368 с.
2. *Бурлачук Л.Ф.* Психология жизненных ситуаций: уч. пос. / Л. Ф. Бурлачук, Е.Ю. Коржова. — М. : Роспедагенство, 1998. — 262 с.
3. *Змеев С.И.* Технология обучения взрослых / Змеев С. И. — М. : Изд. центр "Академия", 2002. — 128 с.
4. *Лобанов А.М.* Документы, статьи, выступления / Лобанов А. М. — М. : Искусство, 1980. — 405 с.
5. *Ростовецкая Л.А.* Исследования самостоятельности как интегрального свойства личности / Л.А. Ростовецкая // Тезисы докладов к V Всесоюзному съезду психологов. — М. : МГУ, 1977. — С. 37-41.
6. *Якиманская И.С.* Разработка технологии личностно-ориентированного обучения / И.С. Якиманская // Вопросы психологии. — 1995. — № 2. — С. 31-41.

Подано до редакції 05.10.11
